

Kiss Renáta – Tóth Eszter

Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Nyelvtudományi Doktori Iskola, Szeged

kiss.renata@edu.u-szeged.hu

esztertoth.04@gmail.com

Vizsgálat két nyelvészeti diszciplína határán. Pszicholingvisztikai és szövegnyelvészeti megközelítés a diákok képességeinek értékelése során

Kulcsszavak: cloze-technika, képességvizsgálat, munkamemória, pszicholingvisztika, szövegnyelvészet

1. Bevezető

A gyermekek képességeinek vizsgálata egyre inkább előtérbe kerül. Az OECD PISA vizsgálatok eredményei, a folyamatosan gyengülő olvasási teljesítmény és az egyre több tanulási zavarral küzdő gyermekek arra sarkallják az ifjú kutatókat, hogy a probléma hátterébe nézzenek. Az olvasási, szövegértési képességek elmaradottsága már kisgyermekkorban szűrhető, az ehhez kapcsolódó fejlesztés viszont csak később vagy későn indul meg.

A sikeres fejlesztéshez megbízható mérőeszköz szükséges, mely képes olyan tényezőkre és összefüggésrendszerek feltárására, melyek a későbbi olvasási képességeket meghatározzák. A válaszpontosság mellett előtérbe kerül a válaszadás ideje is. A központi végrehajtó mérése egyaránt megköveteli a pszicholingvisztikai és a szövegnyelvészeti terület bevonását.

Az első komplex, központi végrehajtót vizsgáló mérőeljárást Lukács és munkatársai fejlesztették ki 2010-ben. Az Ilab névre hallgató mérőeszköz számítógéppel segített mérési eljárást tett lehetővé, mellyel a gyermekek képességei vizsgálhatóvá váltak a fonológiai hurkot (számterjedelem előre, álszóírás, álszóismétlés és álszóolvasás) és a központi végrehajtót terhelő mérőfeladatok segítségével (számterjedelem visszafelé, lexikális döntés feladatok, szövegkiegészítési feladatok, egyperces olvasás és gyors automatikus megnevezés feladat).

Az irodalom szerint a központi végrehajtót terhelő mérőfeladatokon az életkor előrehaladtával egyre jobb teljesítményt produkálnak a gyermekek, míg a fonológiai hurok fejlődése 7–10 éves kor között megszűnik. Ennek értelmében a 6. osztályos gyermekeknek jobb teljesítményt kellett volna nyújtaniuk nemcsak a szövegkiegészítést megkívánó és egyperces olvasás feladatokban, hanem a lexikális döntés és számterjedelem visszafelé feladatokban is. A gyermekek szövegkiegészítési teszten nyújtott teljesítménye 5–11%

között mozgott. Az alacsony teljesítményt természetesen befolyásolta, hogy a gyerekek számára 10 perces időkorlátot szabtuk, illetve hogy nem szolgált elsődleges szempontként a teljes szöveg kiegészítése. A legszembetűnőbb elmaradás, hátrány tehát a gyermekek szövegkiegészítési feladatában fedezhető fel. Az eredményeket az 1. táblázat foglalja össze.

Teszt megnevezése	4. osztály	6. osztály	Átlaguk különbsége	Max átlagérték
Számterjedelem előre	3,692	3,625	0,067	7 (5,76–6,32)
Számterjedelem visszafelé	2,923	2,44	0,483	7
Álszóírás	0,846	0,578	0,268	5
LD 1	37,692	35,263	2,429	38
LD 2	37,538	35,263	2,275	39
Szövegkiegészítés I.	2,576	5	2,424	44
Szövegkiegészítés II.	4,73	7,684	2,954	40
Gyors megnevezés	15;15;15;59,8	15;15;15;59,9	0;0;0;0,1	15;15;15;60
Álszóismétlés	2,8	2,8	0	5
Álszóolvasás	3,6	3,5	0,1	5
Egyperces olvasás	111,9	227,2	115,3	499

1. táblázat: A tanulók IIab teszten nyújtott átlagteljesítményei

A táblázatban pusztán a helyes válaszok átlaga jelenik meg, a válaszügy, eszerint az értékelés szerint, nem mérvadó. Míg a lexikális döntés és számterjedelem vissza feladatok az emlékezetben, a pontosság és a válaszhelyességen alapulnak, a szövegkiegészítést megkívánó feladat a globális olvasási képességet is megköveteli.

2. A munka célkitűzései

A keresztmetszeti vizsgálat során a központi végrehajtót vizsgáló mérőeljárások eredményei nem mutatnak minden esetben fejlődést. A számterjedelem visszafelé és lexikális döntés feladatokban a hatodikos gyermekek rosszabb teljesítményt nyújtanak, mint a negyedikes tanulók.

Az eredmények láttán mindenképp újbóli mérést kívántunk végrehajtani, fókuszálva erre a két feladattípusra, valamint kapcsolatukra az egyes háttérváltozókkal, illetve a szövegkiegészítési feladattal.

A munkánk során célul tűztük ki

(1) egy online mérőeszköz eDia rendszerben (Molnár–Csapó 2013) történő megvalósítását, melyben megjelennek azok a feladattípusok, melyek az előző mérésben a várttól eltérő eredményt produkáltak. Az online rendszerben megvalósításra kerül a lexikális döntés feladat, valamint a számterjedelem visszafelé feladat is.

(2) Online és objektív mérőeszköz kifejlesztése, mely azonnali visszacsatolást ad a gyermekek képességeiről,

(3) újbóli tesztfelvétel, a gyermekek említett teszteken nyújtott teljesítményének újbóli vizsgálata,

(4) szülői háttérkérdőív a még pontosabb képességfeltárás érdekében.

3. A teszt felépítése

Az online teszt előnye, hogy nemcsak a válaszpontosság, hanem a reakcióidő is mérhetővé válik, illetve azonnali visszacsatolást nyújt a gyermekek képességeiről. A tesztben lexikális döntés feladatok (30 item) és a cloze technikával megvalósult szövegkiegészítési feladat (8 item) meghatározott itemszámmal jelenik meg. A számterjedelem visszafelé feladat itemszáma függ a tanuló teszten elért teljesítményétől.

A teszthez kapcsolódó, papír alapú szülői háttérkérdőív 70 itemet tartalmaz.

3.1. A lexikális hozzáférés gyorsaságát mérő tesztek

A lexikális döntés feladatokban a vizsgált személyek a képernyőn valódi, a valóditól egy betűvel eltérő, valamint álszavakat látnak. A szóválasztáshoz a *Szószablya online* adatbázist és a valid magyar álszóteszt szóanyagát használtuk (Racsmány és mtsai. 2005), egyaránt alkalmazva gyakorisági szempontból magas és alacsony értékű főneveket, lemmákat. A szavakat eredeti alakjukban, illetve egy-egy betűt kicserélve is alkalmaztuk. A betűk cseréjénél figyelembe vettük a vizuális hasonlóságot, figyelve a kritikus betűkre, melyek írásképének megtanulása nehézséget okozhat a gyermekek számára, illetve a későbbi betűtévesztési problémák esetén is szerepet játszhatnak. A feladat szóanyagát a 2. táblázat foglalja össze.

Az online rendszerben megjelenő feladatban a vizsgált személy a képernyőn a 2. táblázatban szereplő szavakat látja egyenként. Ha úgy gondolja, hogy létező magyar szót látott, akkor a zöld pipára kattint, ha nem, akkor a piros X-re. A feladatnál mérjük a gyermekek reakcióidejét és válaszpontosságát is.

A lexikális hozzáférés beszédprodukciónal egybekötött mérőfeladata közé tartozik a gyors automatikus megnevezés feladat (Denckla–Rudel 1974), mely során a gyermekek képeket, betűket és számokat látnak. A vizsgált személy feladata, hogy minél gyorsabban és pontosabban megnevezzék a látott képet.

A gyors automatikus megnevezést mérő feladatok képi és hangyi anyagát képernyőrögzítővel végeztük. A teszt kidolgozása időpontjában nem állt rendelkezésünkre

olyan androidos alkalmazás, mely képes a 60 frame/szekundumos képernyőkép, videó és hanganyag veszteségmentes rögzítésére. Ezért ez a szubteszt nem tabletek, hanem laptopok segítségével valósul meg a gyermek hanganyagának és az általuk látott kép rögzítésével.

A mérés során a gyermekek színeket, képeket, alakzatokat, betűket és számokat neveznek meg. A színek közül a kéket, pirosat, feketét, zöldet és sárgát, a formák esetében a kört, négyzetet és háromszöget alkalmazzuk. A képek kiválasztása során szempontként szerepelt az egy képernyőn egy adott fogalmi körbe tartozó képek, formai hasonlóság alapján egy kategóriába sorolható képek, illetve a fölrendelt és alapszintű kategorizációs formák megjelenése.

Valódi szó	A valótól egy betűben eltérő szó	A valótól két betűben eltérő szó	Álszó
valami	mindemki	erjálás	tarembik
hangkötés	hámszelszám	sugoli	cselika
akadék	zervezet	fédbeszéb	vinhumin
iskola	gyógyálu	falagi	hübedin
október	félemény	kölbítés	vazóga
szőlőíz	felabat	halászga	singafer
szőlőlomb			ferőgyi
szerződés			safalát
			tertebi
			antuszka

2. táblázat: A lexikális döntés feladatok során alkalmazott szókészlet

3.2. A központi végrehajtót terhelő mérőeljárás

A számterjedelem visszafelé teszt a Lukács és mtsai. (2010), valamint a Racsmány és mtsai. (2005) vizsgálatai során végzett számterjedelem teszt online környezetbe integrált változata. A gyermek számsort hall, melyben a számok jegyenként el vannak különítve, és a hallott számokat visszafelé kell beírnia az online felületen kijelölt szövegdobozba.

3.3. A globális olvasási képességet mérő tesztfeladat

A teszt harmadik, nagyobb egységét a kreatív-produktív megközelítés, a cloze technikával megvalósult verskiegészítés képezi. A versből a melléknevek elhagyásra kerültek, mely által a lokális és a globális kohézió vizsgálata is lehetségessé vált. A kreatív-produktív szöveg megközelítéssel megvalósított feladat célja, hogy „fokozza az örömet, amit az olvasás jelent; erősítse, felkeltse a tanulóknak a nyelvi kreativitásukat; fokozza a nyelvi kifejezőkészséget, illetve a nyelv használatával kapcsolatos érzékenységet; erősítse a szövegkompozícióelvek felismerésének a képességét; fokozza az egyes szerzők céljának és szemléletmódjának a megértésére irányuló készséget; fokozza a saját szövegek kritikai szemléletének készségét; fejlessze az olvasástechnikát és a helyesírást” (Petőfi–Benkes 1992: 20). „A Cloze irodalmi és nem irodalmi szövegekre alkalmazva használható diagnosztikus eszközként a tanulók nyelvi megismerő képességének átfogó felmérésére, nyelvi (nyelvészeti) észrevételekre ösztönző eszközként a morfológiai és szintaktikai, a lexikai és stilisztikai szintre

vonatkozóan, végül a gyakorlatok által kiváltott észrevételekkel kapcsolatos közös szóbeli eszmecsere 'materiális' alapjaként" (Benkes 1994).

A mérőfeladat a globális mellett a lokális kohézió mérésére is alkalmazható, hiszen ha a kreatív-produktív feladatok kapcsán a sensusösszetevőre építjük a gyakorlatot, akkor alapvetően a szemantikai összefüggés két fő típusát vizsgáljuk, a lokális és a globális kohéziót. Ha a gyakorlatvégzők a lokális kohéziót elemzik, akkor egy-egy szót vagy szókapcsolatot, illetőleg azok közvetlen környezetét veszik figyelembe a szemantikai elfogadhatóságot nézve, a globális kohézió esetén pedig a vers egészére koncentrálnak (Benkes–Petőfi 1993: 20).

A helyettesítendő szavak kiválasztásánál válaszlehetőségeket adtunk meg a tanulók számára, minden kitöltendő helyre három, szövegkörnyezetbe illő szó szerepel. Az egyik maga a versből hiányzó szó, a másik kettő az előzetes tesztelés során az adott helyekre leggyakrabban beírt szó. A szavak versszakonként ömlesztve jelentek meg, a gyermek a helyesnek vélt szót a vers adott helyére húzhatja, majd a feladat végén címet adhat a versnek. A vers első versszakához kapcsolódó feladatot az 1. ábra foglalja össze.

			SELYMES	
		JEGES		GYÖNGE
	fuvallat a tóba zilál,		LÁGY	PUHA
fények gyöngysora lebben.		ÉDES		
Sóhajom	madár-pihe, száll		KÖNNYŰ	
s elpihen	öledben.			TÁRT
	kebelemben reszket a kóc,	MELEG		DÚS
érted szenved a Jancsi bohóc.		ÁRVA		SZERELMES

◦ Vissza

◦ Tovább

1. ábra: A globális és lokális kohézió vizsgálatára szolgáló vers részlete

4. Anyag és módszer

4.1 Minta

A mintát a Szegedi Juhász Gyula Gyakorló Általános iskola 1–4. osztályos tanulóiból állítjuk össze, évfolyamonként minimum 60 fő részvételével. A tesztelés ideje várhatóan 2014. június vége.

4.2 A tesztelés menete

A gyermekek a tesztet 10"-os táblagépeken, fülhallgatók segítségével oldják meg. A mérések során egyéni és visszakereshetetlen azonosítót kapnak. A tesztelés időtartama függ a tanulók számterjedelem visszafelé teszten elért teljesítményétől.

5. Összefoglalás

Munkánk során egy, már lezajlott mérés eredményeinek hátterét elemezzük különböző nézőpontokból és különböző nyelvészeti területek segítségével. A mostani kutatásunk alapját egy általános iskola 4. és 6. osztályos diákjainak munkamemóriabeli, olvasási és szövegértésbeli képességeinek tesztelése adta, melynek eredményeit pszicholingvisztikai és szövegnyelvészeti szempontból vizsgáltuk.

Az eredeti méréshez Lukács és mtsai (2010) kísérleti fázisú diszlexiaszűrő tesztjét alkalmaztuk, mely részeredményeinek ismertetése után egyértelművé válik, miért emeltük ki a két szövegértést vizsgáló feladatot.

A lexikális döntés és a számterjedelem feladatokon nyújtott, az irodalomtól eltérő fejlődést mutató tesztfeladatokat online környezetbe ültettük.

Szövegértési feladatként egy verset emeltünk a tesztbe, és a szemiotika szemszögéből vizsgáltuk. Mivel adott az elliptikus forma, így a cloze-technikát használtuk, mely alkalmazható diagnosztikus eszközként. Mivel ez a kettős megközelítés a tesztadatok újfajta értelmezési módját tárja elénk, így fontosnak tartjuk a területek összefüggésének, valamint az összefüggések eredményének feltárását a további tesztelések során.

Hivatkozások

- BENKES ZSUZSA – PETŐFI S. JÁNOS 1993. *A vers és próza kreatív-produktív megközelítéséhez – Alapfeladat-típusok*. Országos Közoktatási Szolgáltató Iroda, Budapest.
- BENKES ZSUZSA 1994. Példa egy illusztrált szöveg kreatív-produktív megközelítéséhez. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 7*. Szeged, JGYTF. 143–57.
- DENCKLA, M. B. – RUDEL, R. G. 1974. „Rapid automatized naming” of pictured objects, colors, letters, and numbers by normal children. *Cortex* 10: 186–202.
- LUKÁCS ÁGNES – KAS BENCE 2010. *ILab program kísérleti fázisa*. Kézirat.
- MOLNÁR Gyöngyvér – CSAPÓ Benő 2013. Az eDia online diagnosztikus mérései rendszer In: Józsa Krisztián, Fejes József Balázs (szerk.): *PÉK 2013, XI. Pedagógiai Értékelés Konferencia: Program- előadás összefoglalók*. Szegedi Tudományegyetem. Szeged. 82
- PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA 1992. *Elkallódni megkerülni*. Országos Továbbképző, Taneszközfejlesztő és Értékesítő Vállalat, Veszprém.
- RACSMÁNY Mihály – LUKÁCS ÁGNES – NÉMETH Dezső – PLÉH Csaba 2005. A verbális munkamemória magyar nyelvű vizsgálóeljárásai. *Magyar Pszichológiai Szemle*, LX/4: 479–505.

SUMMARY

Testing on the border of two linguistic disciplines A psycholinguistic and text linguistic approach to the assessment of students' abilities

Keywords: cloze-technique, dyslexia, working memory, psycholinguistics, text linguistics

In our work, we analyze the background of a test that has already been conducted, and we do it from different perspectives and using different linguistic areas. Our present study is based on a test that had been conducted in order to test the working-memory, reading and reading comprehension skills of students of the 4th and 6th grade of primary school. We are looking at the results from text-linguistic and psycholinguistic aspects. We applied the pilot phase dyslexia screening test of Lukács et al. 2010. After the presentation of its partial results we have highlighted the two reading comprehension tasks.

We have examined the two continuous texts from the semiotic perspective. Given the elliptical form, we have used the Cloze-technique that can be applied as a diagnostic tool. Since this dual approach reveals new ways of interpreting the test data, approaching the original test results from more aspects, we obtain results that are novel, that combine the two disciplines.
